

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

A populist Zeitgeist? The impact of populism on parties, media and the public in Western Europe

Rooduijn, M.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Rooduijn, M. (2013). *A populist Zeitgeist? The impact of populism on parties, media and the public in Western Europe*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

NEDERLANDSE SAMENVATTING

Een Populistische Tijdgeest? De Impact van Populisme op Partijen, Media en Burgers in West-Europa

De laatste decennia zijn populistische partijen electoraal zeer succesvol geweest in West-Europa. Hoewel er al behoorlijk wat onderzoek gedaan is naar de oorzaken van de opkomst van deze partijen, is er nog maar weinig bekend over de gevolgen van hun electorale successen. Verschillende politicologen beweren dat gevestigde partijen het populisme van hun populistische uitdagers hebben overgenomen. Tot op heden is er echter nog geen systematisch vergelijkend onderzoek gedaan naar de vraag of dit inderdaad het geval is. Bovendien gaat het in bestaand onderzoek voornamelijk over partijpolitiek. Het is goed mogelijk dat het populisme ook steeds sterker aanwezig is buiten de partijpolitieke sfeer – denk bijvoorbeeld aan het publieke debat in de media of aan de ideeën van burgers. De vraag die centraal staat in dit proefschrift is daarom of populisme *mainstream* is geworden in West-Europa. Is er sprake van een populistische ‘tijdgeest’?

Dit is een belangrijke vraag omdat politieke commentatoren populisme vaak als een gevaar voor de democratie zien. Wetenschappers zijn over het algemeen wat terughoudender, maar ook zij stellen dat er sprake is van een spanning tussen de uitgangspunten van de liberale democratie en de ideeën die populisten er op na houden. Als nu blijkt dat het populisme ‘slechts’ een randverschijnsel is dat er niet in is geslaagd tot het centrum van de politiek door te dringen is er niet zoveel aan de hand. Maar als nu sprake blijkt te zijn van een populistische tijdgeest, en het populisme dus is doorgedrongen tot de gevestigde partijen, de media en de ideeën van burgers, dan zou de opkomst van het populisme weleens gevolgen kunnen hebben voor het functioneren van de liberale democratie.

Vooraf was mijn verwachting dat een ‘spiraal van populisme’ ervoor gezorgd heeft dat het gehele electorale proces doordrenkt is geraakt van populisme, en we dus inderdaad van een populistische tijdgeest kunnen spreken. Die spiraal van populisme begint bij de populistische boodschap die inhoudt dat de belangen van ‘gewone mensen’ worden genegeerd door een corrupte elite die alleen maar aan zichzelf denkt. Deze boodschap is in

potentie erg aantrekkelijk voor burgers, en daarmee ook voor gevestigde partijen (die immers op zoek zijn naar kiezers) en media (die immers op zoek zijn naar kijkers en lezers). Als partijen en media deze boodschap steeds meer hebben overgenomen, zou je ook kunnen verwachten dat burgers steeds meer zijn blootgesteld aan het populisme en daardoor steeds ontevredener zijn geworden met de politiek. En aangezien ontevreden burgers geneigd zijn op populistische partijen te stemmen zou het succes van populistten hierdoor ook weer verder zijn toegenomen.

Mijn definitie van populisme komt voort uit een systematische vergelijking van prototypische populistten met sterk uiteenlopende achtergronden (zie hoofdstuk 2). Uit mijn analyse blijkt dat ze vier eigenschappen met elkaar delen: (1) ze benadrukken de centrale positie van 'het volk'; (2) ze beweren dat het volk een homogene entiteit is; (3) ze stellen dat het Goede volk wordt uitgebuit door een Slechte en corrupte elite; en (4) ze zeggen dat de uitbuiting van het volk door de elite een serieuze politieke, economische en/of culturele crisis teweeg heeft gebracht. Dat prototypische populistten daadwerkelijk iets met elkaar gemeenschappelijk hebben betekent dat het mogelijk is een 'minimale definitie' van populisme te formuleren. Het voordeel van een minimale definitie is dat aan de hand hiervan populistten uit verschillende landen en tijdspannen met elkaar kunnen worden vergeleken.

De specifieke minimale definitie die in deze dissertatie wordt gehanteerd is ontleend aan de politicoloog Cas Mudde en luidt als volgt: 'Populisme is een dunne ideologie die ervan uitgaat dat de samenleving bestaat uit twee homogene en antagonistische groepen, het "pure volk" versus de "corrupte elite", en stelt dat de politiek een reflectie is van de algemene wil van het volk.' Deze definitie van populisme impliceert dat populisme gecombineerd kan worden met zowel linkse als rechtse ideologieën. Politieke partijen zijn in dit onderzoek niet *of* populistisch *of* niet populistisch. Populisme is hier een mate van gradatie; partijen – en ook andere actoren zoals media en burgers – kunnen *meer of minder* populistisch zijn.

Om nu vast te stellen of er inderdaad sprake is van een populistische tijdgeest in West-Europa heb ik me gericht op vijf specifieke landen in deze regio – Duitsland, Frankrijk, Italië, Nederland en het Verenigd Koninkrijk – in

de periode tussen 1988 en 2008. Ik heb een grootschalige inhoudsanalyse van verkiezingsprogramma's en opinieartikelen in kranten uitgevoerd, en heb in hoofdstuk 3 laten zien dat de resultaten zowel valide als betrouwbaar zijn. Om het effect van de mate van populisme van partijen en media op de ideeën van burgers te onderzoeken heb ik de resultaten van de inhoudsanalyse gekoppeld aan de gegevens van een grootschalig survey-onderzoek (de *European Election Studies*).

Hoofdstuk 4 gaat in op de vraag of populisme 'besmettelijk' is en of gevestigde partijen populistischer zijn geworden in de afgelopen jaren. Hoewel verschillende onderzoekers al hebben gekeken naar de manier waarop gevestigde partijen hebben gereageerd op het electorale succes van populisten, richten deze studies zich alleen op radicaal-rechtse populistische partijen, en negeren dus de reacties op linkse populisten. Bovendien was alleen nog maar onderzocht of gevestigde partijen de opvattingen met betrekking tot immigratie hebben overgenomen. Over de populistische boodschap zelf zeggen deze studies niets. Uit mijn analyses blijkt dat, in tegenstelling tot de verwachtingen, gevestigde politieke partijen niet populistischer zijn geworden in de afgelopen decennia. Ook wanneer gevestigde partijen te maken kregen met electoraal verlies of electoraal succesvolle populistische uitdagers, zijn ze niet overgegaan tot het overnemen van de populistische boodschap. Interessant genoeg blijken populistische partijen zélf niet immuun te zijn voor hun eigen succes. Na electorale successen zwakken ze hun populisme af, waarschijnlijk met het idee dat ze zo een grotere kans hebben op regeringsdeelname.

In hoofdstuk 5 komt het effect van het succes van populisten op de publieke debatten in de media aan de orde. Ik heb me voornamelijk gericht op twee vragen: (1) is het electorale succes van populisten van invloed geweest op de mate van populisme in de publieke debatten op de opiniepagina's van kranten?; en (2) zijn de publieke debatten, als gevolg hiervan, de laatste jaren populistischer geworden? Ik heb ook onderzocht of 'tabloidmedia' populistischer zijn dan 'elitemedia' en of brieven populistischer zijn dan andere opinieartikelen. Ik heb me daarbij niet gericht op de aandacht die er is voor populistische *actoren*, maar op de mate waarin populistische *argumenten*

doorsijpelen in het publieke debat. Uit mijn analyses blijkt dat het succes van populistten inderdaad van invloed is op de mate van populisme in de mediadebatten. Bovendien blijken de publieke debatten, zoals verwacht, een beetje populistischer te zijn geworden in de laatste twee decennia. Brieven blijken populistischer te zijn dan andere opinieartikelen, maar opmerkelijk genoeg zijn de debatten in tabloidmedia niet populistischer dan de debatten in elitemediã.

In hoofdstuk 6 heb ik de relatie tussen de populistische boodschap en de ideeën van burgers bestudeerd. Verschillende onderzoekers hebben laten zien dat het stemmen op populistten samengaat met politieke onvrede. Velen van hen hebben hieruit geconcludeerd dat politieke onvrede de oorzaak is van het stemmen op een populistische partij. Ik heb onderzocht of dit causale argument ook kan worden omgedraaid. Is het mogelijk dat het stemmen op partijen die populistischer zijn leidt tot meer politieke onvrede onder kiezers? Om deze vraag te beantwoorden zijn twee modellen met elkaar vergeleken, het *expressing discontent* model (onvrede is oorzaak) en het *fuelling discontent* model (onvrede is gevolg). De resultaten laten zien dat zowel het *expressing discontent* model als het *fuelling discontent* model wordt ondersteund door de data. Dit betekent dat politieke onvrede kan worden gemodelleerd als zowel een oorzaak als een gevolg van populistisch stemgedrag. Het is daarom zeer waarschijnlijk dat de opkomst van populistische partijen de politieke tevredenheid van kiezers heeft doen afnemen.

Kunnen we, al deze bevindingen in acht nemend, nu concluderen dat er sprake is van een populistische tijdgeest? Nee. De invloed van het populisme is niet dusdanig allesomvattend en persistent dat we kunnen spreken van een 'tijdgeest'. Ten eerste heeft het succes van populistten er niet voor gezorgd dat gevestigde partijen populistischer zijn geworden. Ten tweede zijn populistische partijen zelf juist minder populistisch geworden nadat ze succesvol zijn geweest. Ten derde heb ik geen bewijs gevonden dat de mate van populisme in de publieke debatten in de media de ideeën van burgers op dit terrein beïnvloedt. En ten slotte fluctueert het succes van populistten van verkiezing tot verkiezing, als gevolg waarvan ook de mate van populisme in het publieke debat in de media fluctueert. Dit betekent dat de aanwezigheid

van populisme niet persistent is. Toch heeft de opkomst van populistische partijen wel degelijk grote gevolgen gehad. Ten eerste heeft het succes van populistische partijen een effect gehad op de mate van populisme in de publieke debatten in de media: hoe succesvoller de partijen, hoe populistischer het debat. Ten tweede zijn de publieke debatten in de media ook 'netto' populistischer geworden over de jaren. Ten derde is de populistische boodschap een overtuigende boodschap die van invloed is op de ideeën van burgers: burgers die op een partij stemmen die een populistische boodschap verkondigt zijn geneigd deze boodschap te internaliseren en ontevredener te worden over de politiek. En ten slotte zijn ontevreden burgers ook weer geneigd om op partijen te stemmen die een populistische boodschap verkondigen.

We kunnen daarom concluderen dat het electorale succes van populistische partijen van invloed is geweest op verschillende actoren binnen het electorale proces. Maar aangezien de 'spiraal van populisme' wordt onderbroken kunnen we niet spreken van een allesomvattende populistische tijdgeest. Er zijn twee politieke correctiemechanismen die de totstandkoming van een populistische tijdgeest voorkomen: (1) gevestigde partijen nemen het populisme niet over van hun uitdagers; (2) populistische partijen worden minder populistisch nadat ze zelf succesvol zijn geweest.

Toch zouden we wel degelijk van een populistische tijdgeest kunnen spreken wanneer we de term niet opvatten in zijn zware, allesomvattende, Hegeliaanse betekenis, maar op een iets lichtere en meer metaforische manier; als een tijdperk dat wordt gekenmerkt door een rondwendend populistisch spook. Hoewel deze interpretatie eerder zal worden aangetroffen in sprookjes dan in wetenschappelijke studies, is ze wel degelijk zinvol binnen de context van deze dissertatie, aangezien ze voor een minder zware en allesomvattende connotatie van de term 'tijdgeest' zorgt. Een spook heeft een grote invloed op de samenleving waarin hij rondwaart, maar zijn aanwezigheid zal nooit alomtegenwoordig zijn. Soms laat een spook zich jaren lang niet zien. Tot hij plotseling, als uit het niets, weer tevoorschijn komt om de boel eens flink op te schudden.